

головні світоглядні засади П.І. Прокоповича.

Посилання

1. Воспоминания о Тарасе Шевченко / Под ред. И.А. Дзверина. – К.: Дніпро, 1988. – 452 с.
2. Шевченко Т.Г. Мистецька спадщина: Живопис, графіка 1830-1847 / Т.Г. Шевченко – Т.7. – Книга 1: Видавництво АНУРСР. – 1961. – 429 с.
3. Андрущенко Т. Святе сонечко загляне / Т. Андрущенко. – Київ-Львів; Афіша, 2003 – 95 с.
4. Хоменко Є.І. Шевченко на Прилуччині / Є.І. Хоменко. – Прилуки, 1928. – 124 с.
5. Раковський Л.Е. П.І.Прокопович – засновник окультуреного бджільництва на Чернігівщині / Л.Е. Раковський // Проблеми географічного краєзнавства Чернігівщини. – Чернігів, 2002. – Вип. 5. – С.21-32.
6. Сенюк С. Лист Петра Прокоповича / С. Сенюк // Архіви України. – 1969. – № 6. – С. 67.
7. Шевченко Т.Г. Мистецька спадщина.: Живопис, графіка 1830-1847 / Т.Г.Шевченко – Т.1. – Книга 2.: Видавництво АНУРСР, 1961. – 560 с.
8. Шевченко Т.Г. Мистецька спадщина: Живопис графіка 1830-1847/ Т.Г. Шевченко. – Т.7. – Книга 2.: Видавництво Академії наук УРСР. – 437 с.
9. [Д.Х. Народная память свидетельствует...] // Пчеловодство. – 1975. – №7. – С. 15.
- 10.Прокопович П.І. Вибрані твори у трьох томах / П.І. Прокопович. – Том 1. – Харків: Фактор, 2010. – 255 с.
11. Шевченко Т. Г. Повести / Т.Г. Шевченко.– К.: Дніпро, 1986. – 455 с.
12. Остен-Сакаян Д.Е. Пчеловодство в с. Пальчихах / Д.Е. Остен-Сакаян // Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России, 1862. – С. 487-492.
13. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1989. – 540 с.
14. Лялин П. Личное обозрение школы пчеловодства, открытой господином Прокоповичем и несколько мыслей о самом пчеловодстве / П. Лялин // Земледельческий журнал. – 1829. – № 27. – С. 425-446.

Демиденко Н.М. Т.Г. Шевченко и П.И. Прокопович: духовные параллели

В статье освещается вопрос пребывания Т.Г. Шевченко в Батурине в 1843 г. и посещение им в с. Пальчихах Конотопского уезда Черниговской губернии школы и пасеки ученого-практика П.И. Прокоповича, написание Тарасом Шевченко картины «На пасеке» (1843 г.) и повести «Близнецы» (1856 г.), прототипом главного героя которой стал П.И. Прокопович.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко, П.И. Прокопович, школа, картина «На пасеке», повесть «Близнецы».

Demydenko N. M. T.H. Shevchenko and P.I. Prokopovych: spiritual parallels

The article covered the issues of famous poet and artist Taras Shevchenko's staying in Baturyn, 1843 and his visit to the school and apiary of P.I. Prokopovych in Palchyky village of Konotop district, Chernihiv province and the appearance of Shevchenko's famous works – «The apiary» painting (1843) and the story «Twins» (1856), where P.I. Prokopovych became the prototype of the main character.

Key words: T.H. Shevchenko, P.I. Prokopovych, school, «The apiary» painting, «Twins» story.

14.03.2013 р.

УДК 94 (092) (477)«18»Чуйкевич

С.М. Єсюнін

МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ ПЕДАГОГА ТА ЕТНОГРАФА ПЕТРА ЧУЙКЕВИЧА

Подано архівні документи, що висвітлюють біографічні відомості із життя Петра Чуйкевича (1818-1874) – педагога та етнографа, уродженця Глухівщини.

Ключові слова: етнограф, педагог, гімназія, Рівне, Кам'янець-Подільський, Глухів, П. Чуйкевич, Т. Шевченко.

Чуйкевич Петро Омелянович – педагог, етнограф, фольклорист. Народився 15 грудня 1818 р. у містечку Вороніж Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині селище міського типу Шосткинського району Сумської області). З дитинства товаришував з Пантелеймоном Кулішем, який народився в тому ж містечку 7 серпня 1819 р. У 1843 р. закінчив філософський факультет Київського університету, де навчався разом з В. Білозерським та Д. Пильчиковим. Учителював у гімназіях Рівного та Кам'янець-Подільського. Був близько знайомий з М. Костомаровим, О. Бодянським. У червні 1843 р. в Києві познайомився з Т. Шевченком, який згодом (1846 р.) зупинявся у нього в Кам'янці. Крім педагогічної діяльності, П. Чуйкевич займався етнографічними дослідженнями, збирав український фольклор. Був членом Кирило-Мефодіївського братства, за що притягався до слідства, але був звільнений через брак доказів. У 1870 р. П. Чуйкевич очолив щойно засновану в Глухові чотирикласну прогімназію, але 1874 р. діяльність Петра Омеляновича на посту директора обірвала його смерть.

На сьогодні біографія П. Чуйкевича досить повно досліджена. Зокрема, привертають увагу публікації В. Горбатюка [2], Є. Назаренка [6], В. Терлецького [7; 8]. Проте, у Державному архіві Хмельницької області (ДАХМО) у фонді Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії зберігається Особиста справа вчителя Петра Чуйкевича [3] з чотирма документами (див. додатки), які фактично не введено у широкий науковий обіг, але які суттєво доповнюють біографію видатного уродженця Глухівщини.

Як відомо, дотепер не у всіх виданнях впевнено стверджується на походження Петра Омеляновича зі старовинного старшинсько-дворянського роду Чуйкевичів. Принаймні, частина дослідників обережно вказують, що «...на думку українського історика Олександра Оглоблина, Петро Чуйкевич належав до старовинного старшинсько-дворянського роду» [1, 594]. Проте, факт дворянського походження П. Чуйкевича безперечно зазначений у «Малоросійському родословнику» [5, 47-60], а підтверджує його свідоцтво 1828 р. від маршала (предводителя) дворянства Глухівського повіту, яке зберігається у ДАХМО [3, арк. 2-2зв.]. В ньому чітко вказано, що батько Петра Омелян був сином бунчукового товариша Прокла Чуйкевича, онуком

бунчукового товариша Федора Чуйкевича, правнуком полтавського полкового писаря Олександра Чуйкевича (див. додаток 1). Останній, як відомо, був сином Никифора Чуйкевича – родоначальника згаданого старовинного старшинсько-дворянського роду.

Зберігається у ДАХМО ще один цінний документ – Атестат Петра Чуйкевича про отримання 21 серпня 1845 р. звання дійсного студента філософського факультету Київського університету Св. Володимира [3, арк. 5]. Нагадаємо, що у царській Росії звання «дійсний студент» існувало у 1819-1884 рр. – його надавали рішенням університетських рад особам, які закінчували університети без відзнаки. Це звання було важливим для подальшої державної служби, адже надавало право на цивільний чин 12-го класу (губернський секретар) або можливість почати військову кар'єру в обер-офіцеському чині. У тексті атестату також згадано про закінчення П. Чуйкевичем 2-ї Київської гімназії, зазначено роки навчання в університеті Св. Володимира (вересень 1838-липень 1843) та успішність по окремих предметах (див. додаток 2).

Останні два документи засвідчують переведення по службі П. Чуйкевича із Рівного до Кам'янця-Подільського. Зокрема, зберігся наказ директора Рівненської гімназії П. Аврамова про переміщення 15 липня 1846 р. Петра Омеляновича Чуйкевича з посади молодшого вчителя латини Рівненської гімназії на посаду молодшого вчителя географії Кам'янець-Подільської гімназії [3, арк. 1-1зв.], а також «Билет» на проїзд [3, арк. 3]. Цінність названих документів в тому, що можна точно визначити дату переїзду П. Чуйкевича із Рівного до Кам'янця-Подільського – найближчі дні після 15 липня 1846 р. (див. додатки 3, 4).

З біографії П. Чуйкевича відомо, що на початку 1846 р. він увійшов у конфлікт із директором гімназії П. Аврамовим через інцидент щодо покарання учня Казимира Піотровського. Офіційно це стало чи не основною причиною переведення Петра Чуйкевича в червні того ж року на посаду молодшого вчителя географії Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії.

Прибувши до Кам'янця-Подільського, молодий вчитель оселився у службовій квартирі, що знаходилася в навчальному корпусі гімназії [4, 339]. Щойно почалося навчання, як у жовтні 1846 р. П. Чуйкевичу пощастило приймати в у місті над Смотричем Тараса Шевченка, якого за завданням Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (відомої ще як Київська археографічна комісія) відрядили на Київщину, Волинь і Поділля збирати народні перекази, оповідання, легенди, пісні, записувати історичні відомості про визначні могили й урочища. Зазначимо, що знайомство з Кобзарем відбулось ще у червні 1843 р., коли Петро закінчував університет, а 29-річний поет і художник Тарас Шевченко прибув до Києва. У Києві поет познайомився з Михайлом Максимовичем, Василем Білозерським,

Пантелеймоном Кулішем. Саме в Пантелеймона в червні 1843 р. відбулася перша зустріч Тараса Шевченка та Петра Чуйкевича. Отож, коли Т. Шевченко приїхав до Кам'янця-Подільського, він знав до кого звернутись за допомогою по справах археографічної комісії. Далі відбувся відомий факт: 3 жовтня 1846 р. П. Чуйкевич записав в альбом Т. Шевченка три українські народні пісні. В альбомі Тараса Шевченка за 1846-1850 рр., який зберігається в Інституті літератури імені Т. Шевченка Національної академії наук України, під текстом пісні «Пливе шука з Кременчука...» зазначено: «3 окт. 1846 г. Каменец-Подольский. П. Чуйкевич», а під текстом пісні «Ой, Кармелюче, по світу ходиш...» – «Кам'янець. 1846 літа, 3 октябрю. Од Петра Чуйкевича». Між цими двома піснями в альбомі вклинився текст пісні «Зійшла зоря ізвечора...» без дати та місця запису. На підставі попереднього та наступного записів учені зробили однозначний висновок: цю пісню в альбом поета теж записав Петро Чуйкевич, і теж 3 жовтня 1846 р. в Кам'янці-Подільському [9, 257-280].

У Кам'янці-Подільському П. Чуйкевич пропрацював сім років та у жовтні 1853 р. повернувся до Рівненської гімназії.

Останні роки життя Петро Омелянович провів на батьківщині. У 1870 р. він очолив щойно засновану в Глухові чотирикласну прогімназію. Діячі Глухівського земства високо оцінили внесок першого директора прогімназії: «Учена діяльність Чуйкевича добре відома земству. Перше триріччя він був гласним і брав дієву участь у заснуванні прогімназії» [2, 9]. 1874 року діяльність Петра Омеляновича Чуйкевича на посту директора обірвала його смерть, але ті справи, що етнограф і педагог встиг зробити за життя, заслуговують на повагу як на Глухівщині, так й в Україні.

Виявлені у ДАХМО документи можуть бути використані як джерела для наукових досліджень, а їх копії – у в музейних експозиціях м. Києва, Сумської, Рівненської та Хмельницької областей. У додатках подаємо тексти названих документів мовою оригіналу з урахуванням норм сучасного правопису та пунктуації зі збереженням морфологічних та стилістичних особливостей тексту оригіналу.

Додаток 1.

Малороссийско-Черниговской Губернии
Глуховского повета Маршала Дворянства
№206

Свидетельство.

Из доказателей дворянства жительствовавший Глуховского повета в местечке Воронеже отставный подпрапорщик – Емельян Чуйкевич, поданным мне прошением просил выдать сыну его Петру, имеющему от рождения десять лет, для определения в поветовое училище к продолжению наук, надлежащего происхождения и несостояния его в подушном

окладе засвидетельствования. А с имеющейся при делах маршалских копии Выписи из малороссийскаго дворянскаго собрания 1798 года мая 31 дня за № 183 оному Емельяну Проклову сыну Чуйкевичу выданной явствует, что по представленным от жен умершаго бунчуковаго товарища сына Прокла Татьяны, и войсковаго товарища Осипа Екатерины Чуйкевичевых в бывшее новгородско-северское дворянское собрание о том: что дед мужей их Александр, и отец Федор Чуйкевичи были бунчуковыми товарищами, и о них о надаче за службы Федору от бывшаго Гетмана Разумовскаго в местечке Воронеже подданнических дворов с землями, доказательствам – определением оного собрания 1790 года марта 15 дня учиненным заключено: род их Чуйкевичевых с потомством, в числе коих по оному определению значится и проситель Емельян Чуйкевич, внесен в шестую часть дворянской родословной книги, с прописанием сего, и что он Емельян и сын его Петр Чуйкевичи, в числе обложенных подушным окладом не состоят, дано от меня сие Свидетельство 1828 года июня 1 дня.

Маршал дворянства (підпис).
(Печатка).

Писмоводитель Титулярный советник и Кавалер (підпис).

Губернский Секретарь Хоменко.
[3, арк.2-2зв.]

Додаток 2.

Аттестат.

№2071

Предъявитель сего Петр Чуйкевич сын дворянина Черниговской губернии Емельяна Чуйкевича имеющий отроду 27 лет, вероисповедания православного, получил первоначальное воспитание во 2-й Киевской гимназии в следствие его прошения по испытанию принят был в Университет Св. Владимира, где состоял в числе своекоштных студентов по 1-му отделению философского факультета с сентября 1838 г. по 15 июля 1843 года; на окончательном испытании в науках сего отделения оказал успехи: в богословии догматическом и правоучительном, церковной истории и каноническом праве /хорошие/, в философии /хорошие/, в русской словесности /отличные/, в римской словесности /хорошие/, русской истории /хорошие/, во всеобщей истории /хорошие/, в греческой словесности /посредственные/, в новейших языках /посредственные/, в политической экономике и статистике /хорошие/, в сочинениях по русскому языку /-/; в бытность свою в университете поведения был хорошего. Почему, согласно удостоению Совета университета Св. Владимира, 1845 года августа 21 дня, Г. Попечителем Киевского учебного округа утвержден в звании Действительного студента 1-го отделения философского факультета, со всеми правами и преимуществами, Всемилостивейше дарованными Действительным

студентам русских университетов. Почему он 1) при вступлении в гражданскую службу утверждается в чине 12 класса, со старшинством со дня вступления в действительную службу; 2) при производстве в чины пользуется правами чиновников первого разряда, и 3) на основании пункта II ст. 503 Устава о службе по военному ведомству Свода военных постановлений, в случае определения в военную службу, если при таком определении соблюдены все условия, законом определенные, производится в обер-офицерский чин, по выслуге шести месяцев в унтер-офицерском звании, со времени действительной службы, и тогда, хотя бы в тех полках, в которых он находится будет, вакансии в то время не состояло, если только действительно достоин будет производства познанием службы. В удостоверении чего, дан ему Петру Чуйкевичу сей Аттестат от Совета Императорского Университета Св. Владимира, за надлежащею подписью и с приложением казенной печати. Киев, ноября 30 дня 1845 года.

Ректор Университета (підпис) В.Федоров
За декана 1-го отделения философского факультета (підпис) Ор. Новицкий
Секретарь Совета (підпис)

У сего Аттестата, печать Совета
Императорского Университета
Св. Владимира.
(печатка)
[3, арк.5]

Додаток 3.

Министерство народного просвещения
Киевский учебный округ
от Директора Ровенской гимназии.
Ровно.
15 июля 1846 года.

№ 413

Г. исполняющему должность младшего учителя латинского языка Чуйкевичу.

Господин Попечитель Киевского Учебного Округа от 4 сего июля за №3640 уведомил меня, что Его Превосходительство из подведомой мне гимназии переместил Вас к исправлению должности младшего учителя географии в Каменец-Подольскую гимназию.

Вследствии сего предписываю Вашему Благородию немедленно отправиться к новому месту Вашего назначения в Каменец-Подольск, на каковой переезд препровождаю Вам надлежащий билет за №412. Предварительно же выезда Вашего имеете сдать в гимназическую библиотеку все книги и учебные пособия, буде таковые находятся у Вас.

Директор гимназии П. Аврамов.

Письмоводитель Павловский.

[3, арк.1-1зв.]

Додаток 4.

Билет.

№412

Предъявитель сего Исправляющий должность младшего учителя Петр Чуйкевич, перемещенный на службу из Ровенской в Каменец-Подольскую гимназию отправляется к месту своего назначения, по сему в проезде его в Каменец-Подольский благоволено было чинить свободный и беспрепятственный пропуск. Во уверение сего и дан г. Чуйкевичу из Дирекции Ровенской гимназии за надлежащею подписью и с приложением казенной печати сей Билет.

г. Ровно. Июля 15 дня 1846 года.

Директор гимназии Коллежский Советник и Кавалер П. Аврамов.

Письмоводитель Павловский.

[3, арк. 3]

Посилання

1. Білокінь С. Чуйкевичі // Довідник з історії України. – Т.3. – К.: Генеза, 1999. – С. 594.
2. Горбатюк В.І. З-під трави забуття. Подільські шляхи українських письменників / В.І. Горбатюк. – Хмельницький, 2011. – 222 с.
3. Держархів Хмельницької обл., ф.319, оп.2, спр. 906.
4. Задорожнюк А.Б. Старий Кам'янець: від єзуїтського колегіуму до історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (архітектурний і освітній аспекти) / А.Б.Задорожнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2009. – Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С.337-346.
5. Модзалевський В.Л. Малоросійський родословник. – Т.5. – Вип. 4. – К.-СПб.: Видавництво ВІРД, 2004. – 80 с.
6. Назаренко Є. Формуляр Петра Чуйкевича / Є. Назаренко // Подільські вісті. – 2007. – 17 квіт.
7. Терлецький В. Слово про Кобзаря: Глухів поета. Шевченкознавчі розвідки / В.Терлецький. – Суми: Собор, 2002. – 208 с.
8. Терлецький В. Шляхами сіверян по Волині (дорожні нотатки. Факти історії) / В.Терлецький // Сіверянський літопис. – 2006 – № 6. – С. 83-93.
9. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 6 т. / Редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 5. – 2003. – 496 с.

Есюнин С.Н. Матеріали к биографии педагога та этнографа Петра Чуйкевича

Подаются архивные документы, которые освещают биографические данные из жизни Петра Чуйкевича (1818-1874) – педагога и этнографа, уроженца Глуховщины.

Ключевые слова: этнограф, педагог, гимназия, Ровно, Каменец-Подольский, Глухов, П. Чуйкевич, Т. Шевченко.

Yesiunin S.M. Materials for the biography of the teacher and the ethnographer Petro Chuikevych

Archival documents are presented that illuminate some facts of biography of Petro Chuikevych (1818-1874) - educator and ethnographer, who was born in Hlukhiv region.

Key words: ethnography, teacher, school, Rivne, Kamienets-Podilsky, Hlukhiv, Petro Chuikevych, Taras Shevchenko.

13.03.2013 р.

УДК 908(477):(303.71+(1-32))«185/186»

Я.М. Гирич

СОСНИЦЯ У ВІЙСЬКОВО-СТАТИСТИЧНИХ ОПИСАХ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (50-60-ТІ РОКИ ХІХ СТ.)

У статті проаналізовано становище повітового міста Сосниця за матеріалами військово-статистичних описів Чернігівської губернії середини ХІХ ст.

Ключові слова: Сосниця, військово-статистичний опис, М. Домонтович, О. Міцевич, Чернігівська губернія, тютюн.

Позитивною рисою історичного нарративу сучасності можна вважати зростання ролі досліджень, присвячених питанням регіональної історії. Розширення тематичних та географічних ареалів історичних досліджень у подальшому тільки сприятиме підвищенню якості роботи історика, а також збагаченню наявних знань не лише з політичної історії, а з історії повсякденності, соціальної історії тощо.

Досить цінним джерелом є губернські описи 50-60-х років ХІХ ст., виконані російськими офіцерами з прикладною метою. Вони мають великий рівень достовірності наведеної інформації. Упродовж сімнадцяти років (1837-1854 рр.) у середовищі Департаменту генерального штабу були складені й видані огляди 69 губерній та областей Російської імперії (відомості про інші 6 губерній та 7 областей до друку не потрапили). На сторінках сімнадцяти томів містилися військово-топографічні описи, різноманітні відомості про природні умови, шляхи сполучення, етноконфесійний склад, розміщення та рух населення, його звичаї, стан господарства, стан сільського господарства, промислів та ремесел, промисловості й торгівлі, характеристика губернських, повітових та заштатних міст, містечок та інших населених пунктів, описи духовних, учбових, благодійних закладів, історичних пам'яток. Кожен том присвячувався певному регіону імперії та, у свою чергу, ділився на частини, присвячені окремими губерніями.

Дванадцятим том огляду мав назву «Малоросійські губернії» і складався з трьох частин, у яких містилися відомості про губернії, що входили до Малоросійського генерал-губернаторства (Харківська, Чернігівська, Полтавська). Укладачем другої частини ХІІ тому «Военно-статистического обозрения Российской империи» став підполковник Генерального штабу Онуфрій Станіславович Міцевич. Він був учасником Кавказької кампанії (1841-1843 рр.), випускником Віленського імператорського університету та Імператорської військової академії (1836 р.), георгіївським кавалером 4-го класу (1854 р., вислуга). У 1862 р. О. Міцевич вийшов у відставку з присвоєнням військового звання генерал-майора.

Окрім традиційних для географічних описів даних у розділі спеціальні відомості містяться інформація та розрахунки мобілізаційних та